

Durdík, Tomáš

K chronologii keramiky 14.– počátku 15. století ve východní části středních Čech

Archaeologia historica. 1980, vol. 5, iss. [1], pp. 361-368

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139324>

Access Date: 01. 09. 2024

Version: 20240901

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

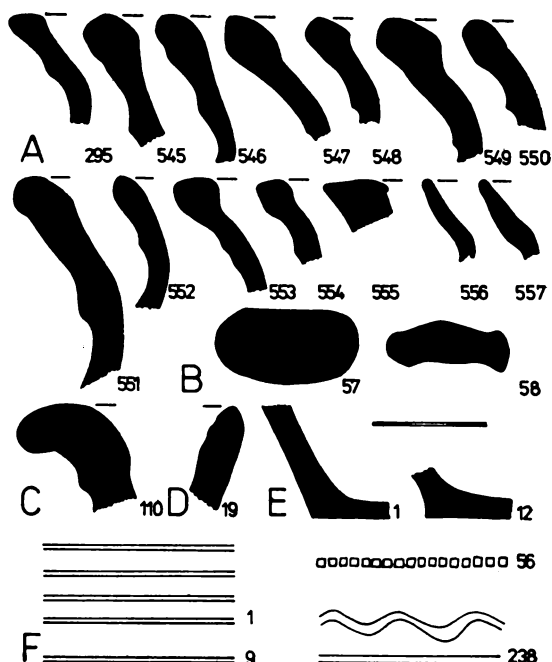
K chronologii keramiky 14. — počátku 15. století ve východní části středních Čech

TOMÁŠ DURDÍK

Studium chronologie keramiky 14. a počátku 15. století zůstává vzhledem k intenzivnímu výzkumu změn, které přinesl 13. věk, poněkud stranou zájmu. Vzhledem k tomu je nutné volit co nejproduktivnější metodiku, která by poskytla při minimálním zatížení co největší počet informací. Z tohoto hlediska je nejvýhodnější získání nálezových celků z dobře absolutně datovaných objektů, kterými jsou především hrady.

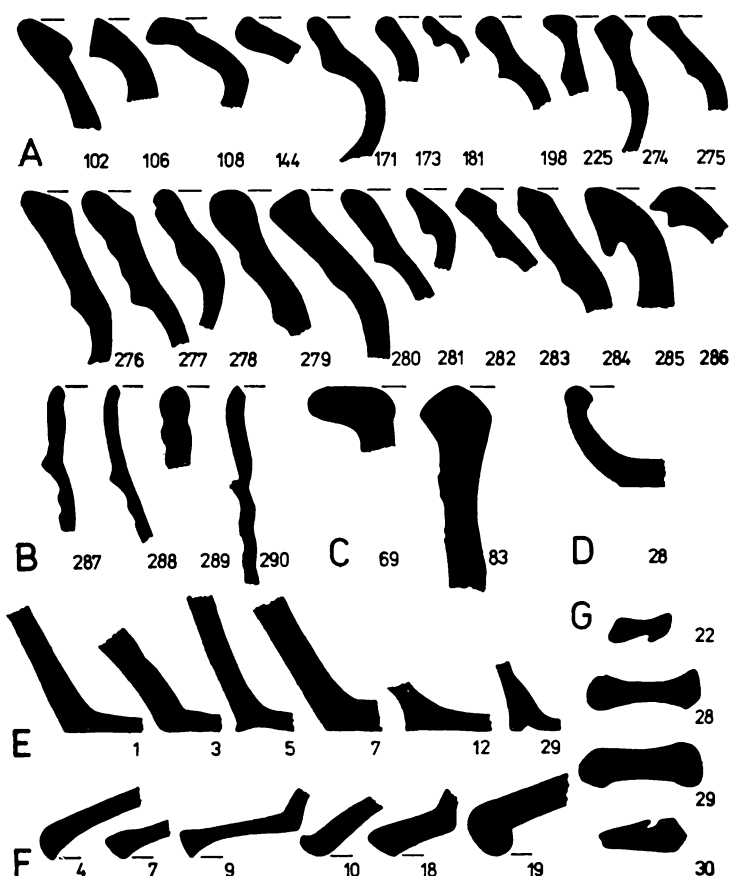
Takřka nejideálnější lokalitou pro toto studium je Nový hrad u Kunratic, založený na předtím neosídleném místě Václavem IV. roku 1411 a na samém počátku roku 1421 dobytý a vyvrácený Pražany (Sedláček 1927; 230 až 235; Merhaut 1912; Menclová 1972, 176—179). Hrad tedy existoval necelých 10 let a z tohoto důvodu mu byla věnována pozornost jako prvému. V letech 1974 až 75 zde proběhl komplexní povrchový průzkum, při němž byl sběrem na stráni pod severní frontou jádra získán menší soubor nálezů.

Kromě zlomků prejzů, části kachle s čelní prořezávanou stěnou a tří fragmentů kachlů s pravouhlým ústím tvoří celou kolekci běžná kuchyňská a stolní

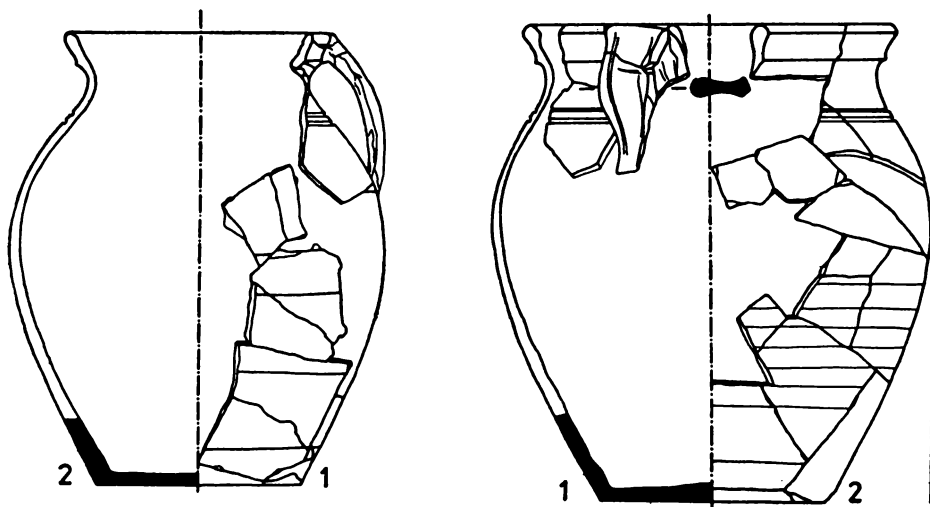
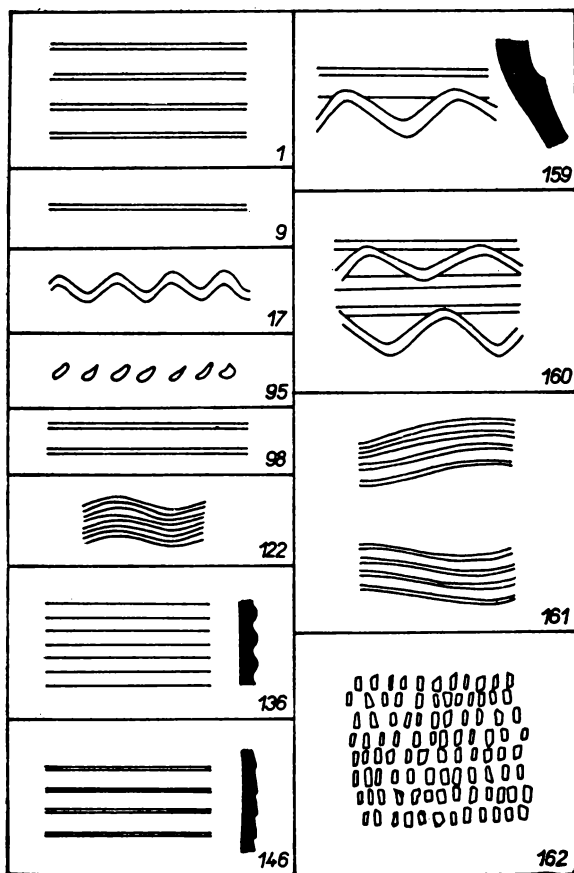
Obr. 1. Nový hrad u Kunratic, Praha 4. Typy okrajů hrnců (A), rendlíků (C), kachlů s pravouhlým ústím (D). Typy uch (B), dna (E), dekorů (F) hrnců. Čísła typová odpovídají číslům jednotného typáře užívaného autorem k deskripci středověké keramiky.

keramika, zastoupená 148 střepy. Převážná část přísluší hrncům, z ostatních tvarů se ve dvou případech vyskytuje pouze rendlík s běžným, vně vyloženým okrajem (obr. 1-C). Okraje hrnců (obr. 1-A) se rozpadají do 14 typů, z nichž nejpočetnější typ 549 reprezentuje 11 zlomků a typ 533 dva zlomky. Ostatním přísluší po jednom střepu a čtyři nelze typově zařadit. Z 29 nalezených okrajů, resp. z 25 klasifikovatelných 22 přísluší vysokému prozhlabenému pravému i nepravému okruží. Méně příznivá situace pro rozbor je u výzdobných prvků, protože se podařilo nalézt pouze 8 zdobených střepů (typy dekoru obr. 1-F). Po třech náleží typům 1 a 9, po jednom dekorům 56 a 238. Zcela tedy převládá rytá výzdoba; setkáváme se ještě s vlnicí. Dna dvou běžných typů (obr. 1-E) ve většině případů nesou výrazné stopy podsýpky. Dvě tažená pásková ucha (obr. 1-B) přísluší běžným typům. Oxydačně pálený, hrubě makroskopicky ostřeňý střep, většinou na lomu trojvrstevnatý má převážně béžové až hnědé zbarvení. Vyskytnou se i tmavé odstíny, zbarvení v celku ještě odpovídá tzv. mladohradištní keramice (což platí i o fabrikaci). Naprostá většina produkce byla obtáčena, prokazatelné vytáčení je možné spojovat pouze s okraji typů 556 a 557, vyskytuje se i u redukčně páleného zboží. Tomu náleží pouze 6 střepů, tedy 3,3% celého souboru.

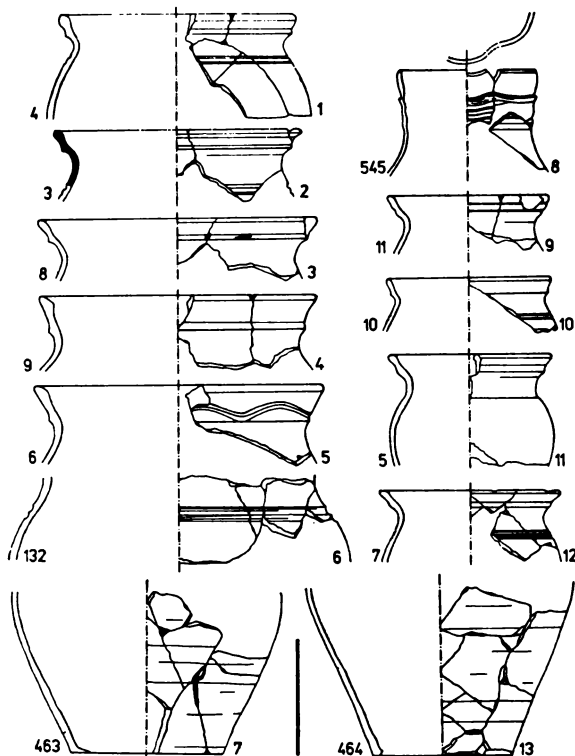

Obr. 2. Čejchanov hrad, k. ú. Komorní Hrádek, okr. Benešov. Typy okrajů hrnců (A), džbánů (B), rendlíků (C), kahanů (D) a poklic (F). Typy dna (E) a ucha (G). Čísla typová odpovídají číslům jednotného typáře užívaného autorem k deskripci středověké keramiky.

Obr. 3. Čejchanov hrad, k. ú. Komorní Hrádek, okr. Benešov. Typy dekoru hrnců a džbánů. Číslo typová odpovídají číslům jednotného typáře užívaného autorem k deskripci středověké keramiky.

Obr. 4. Čejchanov hrad, k. ú. Komorní Hrádek, okr. Benešov. Dva hrnce příslušející zánikovému horizontu. Číslo vlevo jsou čísla pořadovými nálezové zprávy v AU Praha.

Obr. 5. Čejchanov hrad, k. ú. Komorní Hrádek, okr. Benešov. Zlomky hrnců a džbánů příslušejících zánikovému horizontu. Čísla vlevo jsou čísla pořadovými nálezové zprávy v AU CSAV Praha.

Popsaný materiál, jak jsme již uvedli, pochází z let 1411 až 1421. Přestože bylo známo, že vysoké prožlabené okruží přežívá do 15. století (Smetánka 1964), představovala zjištěná archaická podoba souboru z Nového hradu u Kunratic značné překvapení. Bez nejmenších problémů by jej na základě dosavadních vědomostí bylo možno datovat hluboko do 14. století.

Přestože historicky dobře dokumentovaná stavba Kunratického hrádku vylučuje předpoklad nějakého staršího osídlení v prostoru nově zakládaného královského sídla, bylo nutno zde získané výsledky ověřit na jiné dobře datované lokalitě, která by však obsáhla pokud možno značnou část 14. století. Tento větší rozsah vyplýval z potřeby studia případného vývoje keramického inventáře. Lokalita pochopitelně musela příslušet témuž keramickému okruhu.

Volba padla na posázavský hrad Čejchanov (k. ú. Komorní Hrádek, obec Chocerady, okr. Benešov). Vzácnou shodou okolností jde zároveň i o lokalitu důležitou z hlediska vývoje hradiční architektury, neboť Čejchanov představuje jeden z nejstarších hradů donjonového typu (Durdík 1977). Písemné prameny ho poprvé připomínají k roku 1319 (Sedláček 1927, 98) a zaniká roku 1404 (ibid.), kdy ho dobývá a vyvrací královské vojsko pod Zbyňkem Zajícem z Hasenburka.

V roce 1974 proběhl na hradě komplexní povrchový průzkum a zjišťovací výzkum (Durdík, v tisku).

Sonda o ploše 29 m² byla položena ve frekventované části nádvoří předhradí při cisterně (?). Volba místa vyplynula z rozboru provozních vazeb hradu, jehož úkolem bylo vytypovat provozně vytížené a tudíž udržované místo, schopné poskytnout průřez všemi fázemi života objektu s důrazem na zánikový horizont.

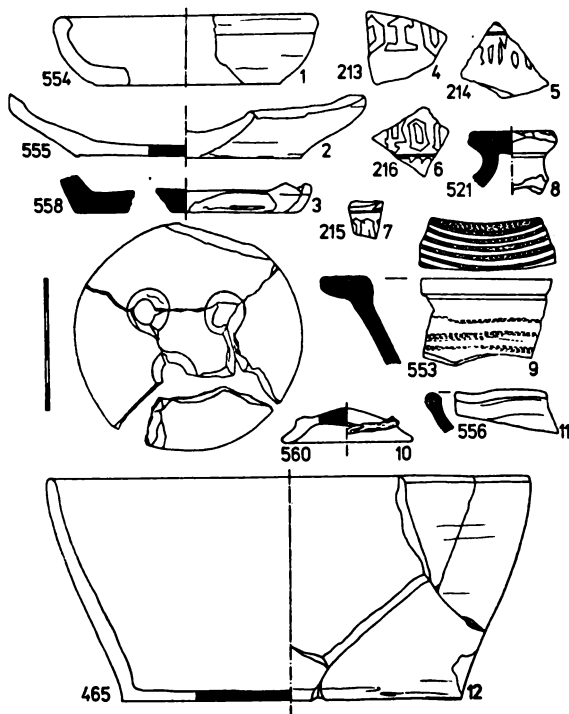
Stratigrafie v sondě byla velmi jednoduchá. Pod drnem byla zjištěna pou-

ze jediná hlinitá vrstva o mocnosti maximálně 20—30 cm, která již nasedala na skalní podloží. Z ní se podařilo získat soubor, po slepení tvořený 957 keramickými fragmenty a početnými dalšími předměty. Podstatnou část souboru je možno přičíst zánikovému horizontu, neboť byla nalezena ve velkých střepech, které by se na povrchu udržovaného nádvoří nikdy nemohly zachovat (obr. 4, 5). Naopak drobné rozšlapané zlomky přísluší době plného provozu nádvoří. Pozůstatky jeho povrchové úpravy nebo údržby se nepodařilo zjistit.

Tvarové složení kolekce, určené na základě 180 okrajových zlomků, ukazuje naprostou převahu hrnců, tvořících 83,88 % celého souboru, 11,66 % přísluší poklicím, 2,26 % džbánům a po 1,11 % kahancům a rendlíkům.

Okraje nádob (obr. 2-A) se rozpadají do 22 typů. Nejzastoupenější jsou okraje 274 (30,46 %) a 276 (27,15 %), jejich četnost výrazně převyšuje ostatní varianty. Kromě typů 198 (5,96 %), 279 (5,26 %), 280 a 275 (po 3,31 %) výskyt ostatních nedosahuje 3 %. Podobně jako na Novém hradě u Kunratic i zde lze naprostou většinu (82,64 %) okrajů klasifikovat jako pravé či nepravé vysoké prožlabené okruží, které je tedy vůdčím typem, přičemž 7,28 % zlomků nelze blíže klasifikovat.

Výzdoba hrnců přísluší 11 typům (obr. 3) a bylo ji možno posuzovat na 111 střepech. Převládá rytá intervalová šroubovice (typ 1 — 57,5 %). Častější je i výskyt dvojité (typ 98 — 14,41 %) i jednoduché (typ 9 — 6,3 %) ryté rýhy. Čtyři redukčně vypálené hrnce nesly nápisový radélkový dekor (obr. 6—4,5,6, 7). Vzhledem k fragmentárnosti nalezených ukázek nelze blíže posoudit, zda šlo o pouhý šluk písmen i s radélkovým dekorem 162, tvořícím 2,7 % zjištěných zdobených zlomků. Různé varianty vývalkové šroubovice reprezentují typy 136 (8,10 %) a typ 144 (1,8 %), z nichž první se na zlomcích zřejmě jedné nádoby

Obr. 6. Čejchanov hrad, k. ú. Komorní Hrádek, okr. Benešov. Zlomky kahanů, nádob s nápisovými radélky, poklice, rendlíku s vlešřovaným dekorem, cedníku, skleněné číše a spodní části hrnce upraveného na misku. Číslo vlevo jsou čísla nálezové zprávy v AÚ Praha. Všechny kresby J. Durdíkové.

vyskytuje v kombinaci s vnitřní světle hnědou olovnatou glazurou. Tento hrnec může být i mladší, do zříceniny by se pak mohl dostat při jejím rozebírání na stavební materiál pro stavbu Komorního Hrádku. Typ 17 byl zjištěn pouze na prožlabené ploše vysokého okruží (obr. 5—5).

Tažená pásková ucha (obr. 2—6) zastupují 4 běžné varianty. Profilace dna (obr. 2-E) rovněž odpovídá zcela obvyklým typům. Prakticky všechna dna oxydačně vypálených nádob nesou stopy podsýpky a často je vyvinuta i jejich obvodová lišta. Dna redukčně pálených nádob nesou stopy podsýpky a odříznutí strunou v poměru 4 : 8. Na poč. 15. století již k velmi řídkým jevům patří úprava spodní části jednoho hrnce, který olámaním zbytku svrchní části a obroušením lomných ploch byl upraven na misku (obr. 6—12).

Pokud lze posuzovat celé tvary (obr. 4—5), příslušely hrnce spíše vysokým vejčítým variantám.

Běžné, kónické poklice zastupuje 6 běžných typů okrajů (obr. 2-F) a 3 knoflíky (obr. 6—8). Málo početně je zastoupen rendlík se dvěma typy okrajů (obr. 2-C), z nichž jeden je zdoben vlešťováním (obr. 6—9). Svítidla reprezentují 3 zlomky kahanů (obr. 6—1, 2, 11), z nichž dva přísluší typu 28 (obr. 2-D). Jedno dno nádoby blíže nezjistitelného tvaru je opatřeno třemi velkými, ven se rozevírajícími otvory (obr. 6—3). Spíše než o cedník půjde o nádobu na výrobu sýra.

Na základě fabrikace se celý soubor rozpadá na dvě výrazné skupiny. Pro prvou je typické oxydační vypálení, obtáčení, hrubší až hrubé makroskopické ostřivo, trojvrstevnatý střep a hnědá až béžová barva. Vůdčím typem okrajů je pravé i nepravé vysoké prožlabené okruží, ve výzdobě dominuje rytý dekor. Druhou část kolekce tvoří redukčně vypálené povětšinou vytáčené zboží s šedým, mnohdy leštěným střepem, ještě však s makroskopickým ostřivem. Typickým tvarem je džbán s vysokým válcovitým hrdlem. Okraje hrnců přísluší typům 106, 285, 286, dekor zastupují typy 162, 1, a písmenková rádélka.

Tuto druhou skupinu, které si povšimneme nejdříve, tvoří 101 fragmentů a představuje 10,55 % celého souboru. Nástup redukčně pálené keramiky bývá kladen okolo r. 1400. Na hradě Čejchanově, zaniklém 1404 je tedy zachycen počátek jejího užívání, čemuž odpovídá složení souboru, užití typy okrajů i dekoru, mezi nimi pak zvláště písmenkového radélka. V době zániku hradu však byla ještě zcela dominantní skupinou hrubší keramika starší tradice.

V souvislosti s oxydačně vypalovanou keramikou z Čejchanova je nutné opětovně zdůraznit, že lze vyčlenit značnou část souboru, tvořenou velkými střepy, umožňující kompleť velkých fragmentů a dokonce i celých nádob (obr. 4, 5). Tyto velké, křehké zlomky je jednoznačně možné ztotožnit se zánikovým horizontem hradu v r. 1404. Při porovnání tohoto materiálu s drobnými, rozšlapanými střepy, které reprezentují život Čejchanova v průběhu 14. století, se nesetkáváme se žádnými odlišnostmi, ani rázu typologického. Pouze čistě hypoteticky by snad bylo možné dekory typu 95, 159 a 160 považovat za starší element. Fakt, že se pro prakticky stoleté období v nalezeném souboru nepodařilo prokázat stopy vývoje, potvrzuje představu o určité stagnaci keramické produkce v průběhu 14. století, navozenou již nálezy z Nového Hradu u Kunratic.

Obě lokality přísluší rozsáhlému keramickému okruhu, který dle současného stavu vědomostí tvoří území východního okraje Prahy, Říčanska, Černokostelecka, Kouřimska a dolního Posázaví. Poslední dobou se ve formě intenzivního povrchového průzkumu a několika menších výzkumů dostalo značné pozornosti Černokostelecku. J. Klápště (1978) zde vypracoval chronologickou řadu, jejíž závěr představují soubory ze Štíhlic (Smetánka 1961) a Vyžlovky Ve Spáleném (Durdík 1971, 1972). Tyto nálezy, odpovídající oxydačně pálené části

souboru z Čejchanova a vcelku i z Nového Hradu u Kunratic, datuje s určitými výhradami do pokročilé první poloviny 14. století s tím, že některé kolekce byly zřejmě uzavřeny až v druhé polovině století. Pro absolutní datování však Černokostecko neposkytuje příhodné podmínky. Na základě souboru z Čejchanova a Nového Hradu u Kunratic je nutné uvažovat o přežívání tohoto typu keramiky hluboko do první čtvrtiny 15. století. Zároveň je nutné upozornit na to, že s největší pravděpodobností má až do nástupu redukovaného zboží keramika vymezené oblasti po celé 14. století takřka uniformní charakter. Z toho zákonitě vyplývají těžkosti při datování i rozsáhlých celků, získaných jak sběry, tak výzkumem historicky nedostatečně datovaných lokalit sledovaného období.

Výsledky, získané při pokusu o zpřesnění chronologie keramiky 14.—počátku 15. století ve východní části středních Čech, potvrzují opětovně dosavadní představy o regionálním nerovnoměrném vývoji středověké keramiky. Zároveň názorně ilustrují možnosti, které nabízí pro studium chronologie středověké keramiky výzkum hradů, při nevelkých nákladech značně produktivní.

Literatura

- Durdík T., 1971: Zaniklá středověká vesnice v katastru obce Vyžlovky, AR XXIII, 219—222.
- Durdík T., 1972: Vyžlovka, okr. Kolín. BZO 1969, 174—188.
- Durdík T., 1977: K chronologii obytných věží českého středověkého hradu. *Archaeologia historica* 2, 221—228.
- Durdík T., v tisku: Povrchový průzkum a zjišťovací výzkum hradu Čejchanova. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 20, 1979.
- Klápště J., 1978: Středověké osídlení Černokostecka. PA LXIX, 423—475.
- Menclová D., 1972: České hrady 2. Praha.
- Merhout C., 1912: Čtení o Novém hradě a Kunraticích. Praha.
- Sedláček A., 1927: Hrady, zámky a tvrze království českého XV. Praha.
- Smetánka Z., 1961: Záchraný výzkum ve Štíhlicích u Českého Brodu. AR XIII, 264—267.
- Smetánka Z., 1964: Keramika z hradu Točnicka. AR XVI, 290—291.

Zusammenfassung

Zur Chronologie der Keramik des 14.—bis Anfang des 15. Jahrhunderts im Ostteil Mittelböhmens

Das chronologische Studium der aus der Zeit vom 14. Jahrhundert bis in den Anfang des 15. Jahrhunderts stammenden Keramik ist angesichts der intensiven Untersuchungen der Änderungen, die das 13. Jahrhundert gebracht hat, abseits des Interesses geblieben. Deshalb wäre eine möglichst produktive Untersuchungsmethode zu wählen, die bei minimaler Arbeitsbelastung ein Maximum an Informationen bietet. Es ist am besten, Fundganze aus einwandfrei absolut datierten Objekten, vor allem Burgen, zu gewinnen. Der Autor veröffentlicht solche Ensembles aus zwei Fundstätten. Die erste ist die königliche Burg Nový Hrad bei Kunratic (Abb. 1), die in den Jahren 1411—1421 lebte. Bloße 3,3 % des Ensembles bestehen aus reduktionsgebrannter Keramik, der Rest gehört der oxydationsgebrannten, grob geschärferten, auf der Töpferscheibe gedrehten Keramik älterer Tradition. Der Leittypus der Topfränder sind hohe, gerillte, echte und unechte Krausen. Nach den bisherigen Kenntnissen konnte diese Keramik tief in das 14. Jahrhundert datiert werden. Über-

raschende Ergebnisse aus Nový Hrad brachte die Untersuchung der Burg Čejchanov (Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Gemeinde Chocerady, Bez. Benešov), die zum erstenmal zum Jahr 1318 erwähnt wird und während der kriegerischen Aktion des Jahres 1404 untergegangen ist. Sonden im frequentierten Teil des Burghofes brachten nicht weniger als 957 keramische Fragmente (Abb. 2—6). Dieses Ensemble zerfällt in zwei Teile. Der erste (10,55 %) besteht aus reduktionsgebrannter Ware, Töpfen mit Rändern der Typen 106, 285, 286, dem Dekortyp 162, 1 und Beschriftungsrädchen, sowie Krügen mit zylindrischem Hals. Die zweite Gruppe ist oxydationsgebrannt, grob geschärft und auf der Scheibe gedreht; sie besteht aus höheren, einförmigen Töpfen, Stürzen, Pfannen und Tonlämpchen. Als Leittypen der Ränder erscheinen abermals hohe, gerillte, echte und unechte Krausen, bei dem Dekor überwiegen geritzte Formen. Ein wesentlicher Teil der Funde, der in großen Scherben gewonnen wurde (Abb. 4—5), läßt sich mit dem verlorenen Horizont des Jahres 1404 identifizieren, weil bei vollem Betrieb an der Oberfläche des Hofes so große Fragmente nicht erhalten geblieben wären. Der Vergleich dieser Funde mit den kleinen zertretenen Scherben, die das Burgleben im 14. Jahrhundert repräsentieren, bringt keine Entwicklungsspuren. Das bestätigt die Vorstellungen über ein Stagnieren der keramischen Produktion im Laufe des 14. Jahrhunderts. Beide Fundorte gehören der weiten keramischen Region an, die vom Ostrand der Stadt Prag, der Gegend von Říčany, Kostelec nad Černými lesy, Kouřim und den Unteren Sázavatal umschrieben wird. In dieser Region besaß somit bis zum Antritt der reduktionsgebrannten Ware die Keramik in einem wesentlichen Abschnitt des 14. Jahrhunderts uniformen Charakter, der bis tief in das erste Viertel des 15. Jahrhunderts dauerte. Die bei dem Versuch erzielten Ergebnisse, die Chronologie der Keramik des untersuchten Gebiets in den Zeitspanne vom Anfang des 14. bis in das 15. Jahrhundert genauer zu fassen, bestätigen die bisherigen Vorstellungen über die heterogene regionale Entwicklung der mittelalterlichen Keramik. Zugleich illustrieren sie anschaulich die produktiven Möglichkeiten, die die Untersuchung von Burgen bietet: die untersuchten Fragen ohne besondere Auslagen zu beantworten.

Texte zu den Abbildungen

- Abb. 1. Nový hrad bei Kunratice, Praha 4. Randtypen der Töpfe (A), Pfannen (C), Kacheln mit rechteckiger Mündung (D). Typen der Henkel (B), Böden (E), des Dekors (F) der Töpfe. Die Typennummern entsprechen den Zahlen des einheitlichen Typenverzeichnisses, das der Autor bei der Beschreibung der mittelalterlichen Keramik verwendet.
- Abb. 2. Čejchanov Burg, Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Bez. Benešov. Randtypen der Töpfe (A), Krüge (B), Pfannen (C), Leuchter (D) und Stürzen (F). Typen der Böden (E) und Henkel (G). Die Typennummern entsprechen den Zahlen des einheitlichen Typenverzeichnisses, das der Autor bei der Beschreibung der mittelalterlichen Keramik verwendet.
- Abb. 3. Čejchanov Burg, Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Bez. Benešov. Dekortypen der Töpfe und Krüge. Die Typennummern entsprechen den Zahlen des einheitlichen Typenverzeichnisses, das der Autor bei der Beschreibung der mittelalterlichen Keramik verwendet.
- Abb. 4. Čejchanov Burg, Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Bez. Benešov. Zwei Töpfe, die dem verlorenen Horizont gehören. Die Zahlen links sind die Ordnungszahlen des Fundberichtes im Archäologischen Institut (AÚ) Praha.
- Abb. 5. Čejchanov Burg, Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Bez. Benešov. Die Topf- und Krugfragmente gehören dem verlorenen Horizont. Die Zahlen links entsprechen den Ordnungszahlen des Fundberichtes AÚ der ČSAV Praha.
- Abb. 6. Čejchanov Burg, Kat.-Geb. Komorní Hrádek, Bez. Benešov. Fragmente von Leuchtern, Gefäßen mit Beschriftungsrädchen, Stürzen, Pfannen mit einpoliertem Dekor, eines Seiher, eines Glaspokals und der Unterteil eines zu einer Schüssel umgewandelten Topfes. Die Zahlen links entsprechen den Zahlen des Fundberichtes AÚ ČSAV Praha. Alle Zeichnungen stammen von J. Durdíková.